Ю. Ніколаєць,
д–р історичних наук, старший науковий співробітник відділу національних меншин, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Україна, м. Київ

Рецензія на монографію: Ярмоленко М. Регіональні особливості етнокультурних процесів в Україні у радянську і пострадянську добу. Монографія / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Одеська національна морська академія. – Львів, 2012. – 472 с.

Ю. Николаец. Рецензия на монографию: Ярмоленко М. Региональные особенности этнокультурных процессов в Украине в советское и постсоветское время. Монография / НАН Украины, Институт украиноведения им. И.Крипьякевича; Одесская национальная морская академия. – Львов, 2012. – 472 с.

Yu. Nikolaets. Review of the monograph: Yarmolenko M. Regional features of ethno–cultural processes in Ukraine during the Soviet and post–Soviet era. Monograph / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian them. I.Kripyakevicha; Odessa National Maritime Academy. – Lviv, 2012. – 472 p.

Рецензоване монографічне дослідження ще раз підтвердило, що сучасна українська історіографія лише фрагментарно відображає складність етнокультурних процесів в УРСР, а особливо – проблеми формування етнонаціональної політики сучасної України. Тривалий час історики і політологи віддавали перевагу суспільно–політичним аспектам етнополітики державної влади, належно не розкриті й взаємини між конфесіями в окремих регіонах.

Конкретно–історичний матеріал нової книги показує, що етнокультурний розвиток регіонів безпосередньо залежав від історико–політичних умов формування державності та соборності України у новітню добу. Власне нове дослідження ще раз засвідчило, що сучасна держана територія України з точки зору етногенезу має об'єктивний інтеграційний характер, тобто включає

регіони, які тривалий час розвивалися в складі різних держав: до Першої світової війни – імперій Романових і Габсбургів, а до Другої світової війни – УНР, СРСР–УРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Угорщини (після окупації 1939 р. Карпатської України). Авторка підкреслює, що вказані обставини визначили певні культурно–ідентичні відмінності регіонів, які проявлялися насамперед у сфері мов, змішаних релігійних–конфесійних традицій, історичної пам’яті, навіть родинно–шлюбних відносин.

Оригінальною є думка про те, що підвалиною етнокультурної, як, зрештою, і етнополітичної єдності громадян України, є необхідність розроблення не полі– чи двокультурної, а дворівневої моделі функціонування української політичної нації. Зокрема на вищому рівні – культурно–політична інтеграція суспільства на основі національної ідеї, інформаційно–комунікаційну єдність якого визначила б українська мова як державна та українська національна ідея. На регіональному рівні, слушно вважає М.Ярмоленко, має бути плюралізм етнічних культур, який передбачає створення оптимальних умов функціонування культур більше ста тридцяти десятків етнонаціональних меншин та декількох невеликих корінних народів.

Фаховими і адресними є практичні рекомендації авторки, які стосуються удосконаленню етнонаціональної політики як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах. Погоджуємося із висновком М.Ярмоленко про те, що для зміцнення довір’я до державоформуючої нації необхідно зберегти культурну самобутність національних меншин. При цьому центральні та місцеві органи влади повинні сприяти високому ступеню інтеграції до національно–культурного буття всіх національних спільнот, які би не зазнали шкідливої акультурації представників національних меншин.

Змістовно і комплексно досліджено повоєнні церковно–релігійні трансформації, які були пов’язані з етнокультурним життям як усієї держави, так і її окремих регіонів. Авторка доводить, що у радянську добу каталізатором духовно–культурних процесів були насамперед західні області УРСР, де християнські конфесії становили більшість церковно–релігійних спільнот.

Однак офіційна ліквідація Греко–католицької церкви і перехід значної кількості громад у підпілля, одержавлення Київського екзархату РПЦ фактично сприяли зміцненню позицій протестантських структур. Зауважено й те, що масові депортації поляків у 1946–1948 рр. до Польщі перетворили Римо–католицьку церкву із домінуючої сили на маргінального чинника етнокультурних процесів.

М.Ярмоленко доводить, що після 1991 р. спостерігається перерозподіл головними Церквами зон своєї історично–культурної і географічної присутності на конфесійній карті України. Кожна з них, переслідуючи власні цілі у відповідності до свого внутрішнього потенціалу (історична закоріненість у терен, внутрішні та зовнішні матеріально–фінансові можливості, місійна активність, здатність керівників регіональних структур вести толерантний діалог з органами місцевої влади, громадськістю регіонів), нерідко протистоїть іншим суб’єктам церковно–релігійного життя у «своїх»/»чужих» регіонах держави. При цьому авторка стверджує, що сучасна законодавча база є достатньою для функціонування церковно–релігійних громад, задоволення духовних потреб поліетнічного населення різних регіонів незалежної України. Однак, зауважує М.Ярмоленко, попри офіційну нейтральну політичну позицію більшості ієрархів церков, на місцевому рівні Сходу і Півдня України подекуди спостерігається підтримка священнослужителів православних конфесій певних політичних сил, участь окремих священнослужителів у виборчих перегонах до місцевих органів влади. Водночас міжконфесійний діалог на регіональному (місцевому) рівні в останнє десятиліття набуває публічного і конструктивного характеру. Водночас авторка наводить матеріали про те, що нині продовжують існувати суперечності у міжправославному середовищі, конфлікти на православно–мусульманському рівні у Криму, окремі протистояння між традиційними Церквами та представниками десятків неорелігійних течій.

Чимало уваги М.Ярмоленко приділяє проблемі розвитку і збереження мов в незалежній Україні. Вона вважає, що проблеми функціонування української мови як державної в Україні, мов національних меншин є частиною загальнодержавної політики. Від успішного їхнього вирішення залежить

динаміка економічного розвитку держави, політична стабільність, гармонійний розвиток суспільства та окремої особистості. Власне складність етнокультурних та національно–мовних процесів у контексті різноманітних історичних подій та політичних обставин ставить перед істориками, соціологами, лінгвістами завдання комплексного та об’єктивного їхнього аналізу. Дослідження мовного середовища в різних регіонах України допомагає віднайти шляхи до мовної інтеграції в Україні, зменшення соціальної напруги та міжособистісних конфліктів на мовному ґрунті.

Матеріал дисертації переконливо підтверджує, що мовні процеси в Українській державі завжди були нерозривно пов’язані з державно–політичним устроєм, який визначав характер відносин між державними органами влади, партійним керівництвом та суспільством. У площині мовного середовища України упродовж другої половини XX ст. – початку XXI ст. чітко простежується поляризація двох мов – української та російської. У 40–50–ті роки XX ст. склалася сучасна модель мовного розвитку в Україні, змістом якої у подальші роки є українсько–російська чи російсько–українська двомовність. У повоєнні роки мовна політика УРСР цілковито залежала від політики партійного керівництва СРСР, яка була спрямована на формування єдиної спільності – радянський народ з єдиною мовою міжнаціонального спілкування – російською. З огляду на це ідеологи у свідомості громадян формували поняття «друга рідна мова» та утверджували думку про можливість гармонійного розвитку особистості в умовах двомовності. Авторка показує, що цій ідеологічній настанові була підпорядкована політика в галузі національної культури, в сфері освіти, науки, книговидання, засобів масової інформації, а також театр, кіно, телерадіомовлення, релігійна сфера.

Авторка вважає, що мовні проблеми, пов’язані з деформацією мовної ситуації, не втратили своєї актуальності і в наш час. Дві етноспільноти – українська та російська, які складали 95,1% населення України, фактично визначають мовну ситуацію в державі. У монографії зазначено, що у 1989–1994 рр. процес зросійщення вдалося дещо призупинити, однак попри конституційне

закріплення статусу української мови як державної у 1996 р. в окремих регіонах України, зокрема в Криму та на Донбасі, вона не набула життєво необхідної сили, яка сприяла б розвитку національної держави. У певних сферах суспільного життя, особливо комунікативній, продовжувала домінувати російська мова. Українська мова більше поширена в Центральній Україні, на Півночі та Заході країни, російська – на Півдні та Сході, де функціонування української мови часто обмежене лише державними установами. М.Ярмоленко цілком слушно висновує: у сучасних мовних реаліях на Сході та Півдні України об’єднавчим може стати гасло досягнення реальної фактичної двомовності, що порівняно з нинішнім станом суттєво розширить сферу вживання української мови.

Обґрунтованими і адресними є практичні рекомендації авторки. Вона вважає, що гармонізація регіональної етнополітики у культурно–духовній сфері сприятиме й творення владою привабливого соціально–економічного становища, незаангажованого інформаційного середовища. Дослідження підтвердило, що етнокультурному розвитку регіонів перешкоджало збільшення частки централізованого управління, внаслідок чого місцеві бюджети не мали достатньої кількості власних фінансових ресурсів і тому, відповідно, були нездатні сповна впливати на забезпечення розвитку окремих територій. На думку авторки, важливим завданням центральної влади є поступова децентралізація управління регіонами держави.

І, насамкінець, відзначимо, що рукопис виграв би, якщо б усі таблиці були розміщені разом у додатках. Не завадило б ширше використати соціологічні дослідження останніх років. Загалом робота написана на належному науковому рівні й може зацікавити не лише науковців соціогуманітарної сфери, але й управлінців.